

Strategi FoU Västernorrland

KOMMUNFÖRBUNDET VÄSTERNORRLAND

Kommunförbundet; FoU Västernorrland

Järnvägsgatan 2

871 45 Härnösand

Tfn: 0611-55 54 00

E-post: info@kfvn.se

Omslag: Bild hämtad från <https://www.slu.se/institutioner/biosystem-teknologi/forskning/> 2022-04-12

Tryckår: 2022

ISSN: 1653-2414

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	3
Varför FoU?	4
FoU Västernorrland	5
Kort om kunskap	6
Mål	7
1. <i>Stödja ett kritiskt förhållningssätt i kommunernas utvecklingsarbete med en kunskapsbaserad verksamhet</i>	7
2. <i>Stödja organisatoriskt lärande i socialtjänsten</i>	8
3. <i>Säkerställa att FoU utgör en stark forskarmiljö</i>	9
Fördjupning om kunskap och lärande	11
<i>Kunskap i människovårdande yrken</i>	13
Referenser	19

FÖRORD

Det finns stora kunskapsbehov hos svenska kommuner för att möta de många utmaningar som de står inför till följd av såväl demografiska som tekniska och ekonomiska utmaningar. För att på bästa sätt stödja kommunerna och uppfylla vår roll som kunskapsstöd till socialtjänsterna i länets kommuner har vi tagit fram denna forskningsstrategi.

FoU Västernorrland vill bidra till utveckling av hållbara verksamheter inom socialtjänsten, d.v.s. verksamheter som både är ekonomiskt och socialt hållbara.

VARFÖR FOU?

Behovet av kunskap inom socialtjänsten är ingen ny företeelse, under lång tid har det funnits ett behov av att integrera den vetenskapliga kunskapen i socialtjänsten, men också att forskare studerar fenomen bland brukare/klienter och professionella verksamma i socialtjänstens verksamheter. I början av 1990-talet kom krav på socialtjänsten att utvärdera och följa upp sin verksamhet (Börjeson, 2005). I slutet av 1990-talet fick Socialstyrelsen ett uppdrag av regeringen att utveckla kunskap kring effekterna av olika insatser inom socialtjänsten, vilket medförde att programmet *Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten* startades. Socialstyrelsen initierade i samband med detta en utveckling av FoU-miljöer för socialtjänstens verksamhetsområden. Dessa skulle utgöra en plattform där forskare och personal inom socialtjänsten skulle kunna mötas och tillsammans bedriva ”praktiknära forskning” (Bergmark, Lundström, & Stranz, 2015). Idag finns en intresseförening ”FoU Välfärd” som samlar de trettiotal FoU-miljöer som finns i landet. Föreningen har konstaterat att det finns ett antal områden som är gemensamma för FoU-miljöer att arbeta inom: praktiknära forskning, kunskaps- och verksamhetsutveckling, kritiskt granskande, vetenskapligt förhållningssätt, implementeringsstöd, systematisk uppföljning och utvärdering, utvecklande av en lärande organisation, samverkan och samarbete med omgivande aktörer samt omvärldsbevakning (Välfärd, 2018).

FOU VÄSTERNORRLAND

I Västernorrlands län finansierar de sju kommunernas respektive socialtjänst en forsknings- och utvecklingsenhet (FoU) vid Kommunförbundet Västernorrland vars arbete syftar till utveckling av kunskapsbaserad socialtjänst.

FoU Västernorrland är en del av den Regionala samverkans- och stödstrukturen (RSS), som i sin tur är en del av ett nationellt kunskapsstyrningssystem för socialtjänst och närallgande hälso- och sjukvård. Det gör att FoU Västernorrland kan bidra till en långsiktig, hållbar struktur i verksamheterna för tillvaratagandet och utvecklingen av kunskap. Rollen möjliggör också att FoU kan vara en röst för Västernorrlands kommuner på nationell nivå, samt vara en förmedlare av kunskap från olika nationella instanser till kommunerna.

Enheten utgörs av en tvärvetenskaplig grupp med disputerade forskare och doktorander inom olika discipliner. FoUs ledningsgrupp består av länets socialchefer, vilka har tagit fram övergripande prioriterade områden som FoU ska arbeta utifrån. Även om prioriteringar förändras mellan olika år så återkommer vissa typer av uppdrag:

- Att stödja kunskapsutveckling i prioriterade områden, vilka definieras av styrgruppen varje år.
- Att stödja verksamhetsutveckling genom att bidra med kompetens och fungera som en resurs inför forsknings- och utvecklingsprojekt som bedrivs i kommunerna.
- Att representera länets kommuner i nationella nätverk inom aktuella områden, som exempelvis Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), Socialstyrelsen och Statens Beredning för social och medicinsk utvärdering (SBU).
- Att bidra till vetenskapssamhället genom att utveckla och synliggöra praktknära kunskap.

I skrivande stund är det nationella kunskapsstyrningssystemet under uppbyggnad och därför är det av stor vikt att FoU Västernorrland aktivt tar ställning till och definierar sin roll i systemet. För att kunna fungera och agera som kommunernas röst i kunskapsstyrningssystemet finns behov av att stärka forskningen på vår enhet. Denna strategi är framtagen för att bidra till ett sådant arbete.

KORT OM KUNSKAP

För att vi ska kunna bidra till en kunskapsbaserad socialtjänst anser vi att det är centralt att förklara våra utgångspunkter gällande syn på kunskap – vad kunskap är, hur kunskap skapas, hur kunskap används inom socialtjänstens verksamhetsområden och vilken roll FoU kan ha i detta. Här ges en kort introduktion. Ett fördjupat resonemang om hur vi ser på kunskap presenteras i slutet av rapporten.

Figur 1, återskapad utifrån Blom, Morén och Nygren (2006), illustrerar att det existerar olika typer av kunskap – både vetenskaplig och ej vetenskaplig, verbaliserad liksom ej verbaliserad kunskap. Figuren är en viktig utgångspunkt som påminner oss om att inte ta kunskapsbegreppet för givet. Den illustrerar att det finns olika kunskapsstyper, olika dimensioner och källor till kunskap som är väsentliga för valet av och möjligheterna till olika handlingsstrategier i det praktiska arbetet (Blom & Nygren, 2006).

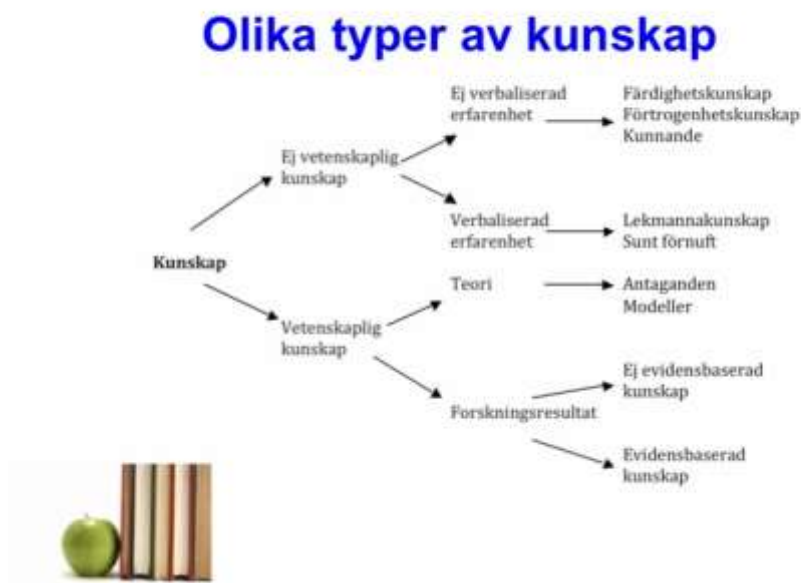

Fig 1. Ett sätt att kategorisera olika typer av kunskap. Ur boken "Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning" (Blom, Morén & Nygren, 2006, sid. 184).

Givet att kunskapsbegreppet är så mångfacetterat är det viktigt för professionerna, men också för ledningen inom socialtjänstens organisation, att vara uppmärksamma på att olika syn på kunskap gör sig gällande i olika situationer och i olika hög grad.

MÅL

Det finns tre övergripande mål med strategin vilka presenteras nedan. Målen har ingen inbördes ordning utan de är framtagna för att synliggöra olika sätt att kunna fullfölja våra uppdrag.

För FoU är en viktig roll att *ge röst åt verksamheterna* vilket innebär att synliggöra verksamheternas förutsättningar och komplexa vardag, både ur medarbetarnas och brukarnas perspektiv. En viktig princip är att utgå från verksamhetens uppdrag och syfte och utifrån detta kritiskt reflektera över förutsättningar som ges för att utföra uppdraget. FoU vill synliggöra och skapa en medvetenhet kring strukturella hinder och maktstrukturer samt belysa olika perspektiv/perspektivförskjutningar. Strategins övergripande mål är att:

1. stödja ett kritiskt förhållningssätt i kommunernas utvecklingsarbete med en kunskapsbaserad verksamhet
2. stödja organisatoriskt lärande i Västernorrlands kommuner
3. säkerställa att FoU utgör en stark forskarmiljö

1. Stödja ett kritiskt förhållningssätt i kommunernas utvecklingsarbete med en kunskapsbaserad verksamhet

Detta mål fokuserar på hur FoU kan stödja kommunernas socialtjänst att bli kunskapsbaserade i och genom de utvecklingsprojekt som de själva initierar utifrån sina behov. Detta sker via *praktiknära forskning* där vi tillsammans med medarbetare skapar ett kritiskt tänkande och en forskande nyfikenhet. Arbetet kan sammanfattas i tre huvudpunkter:

- Forskning utifrån verksamhetens behov
- Forskning görs i ett samskapande, med verksamheternas chefer och personal som medproducenter
- Forskning görs i kommunernas kontext

Det innebär att vi i rollen som forskare på FoU stödjer utveckling av kunskap i praktiken och är aktiva och synliga i kommunernas verksamheter, och det är på fältet de intressanta och relevanta forskningsfrågorna fångas upp. Det kan leda tanken till att FoU-enhetens fokus främst ligger på den vetenskapliga kunskapsproduktionen, men en sådan avgränsning är för snäv för

att verkligen tala om kunskapsbaserad socialtjänst. Att bedriva, utvärdera och följa upp projekt leder inte per automatik till verksamhetsutveckling. Vi vill inte bara vara producenter av ny kunskap utan också vara stöd i kunskapsbaserade utvecklingsprocesser. FoU Västernorrland vill verka för att socialtjänsten i sina projekt utgår ifrån befintlig kunskap, forskning och erfarenheter och bygger vidare på dessa. På så vis kan projekt bidra till att ta nya kliv och bidra till verksamhetsutveckling där FoU som aktör värnar om att kunskapen förvaltas och sprids vidare. En utgångspunkt för FoUs arbete är att det sker tillsammans med medarbetare i verksamheterna (samskapande), där medarbetare i verksamheterna är både forskningskonsumenter och forskningsproducenter genom att vara aktiva vid utveckling av kunskap. FoU-enheten är en aktör i denna process där kunskapen kan utvecklas i själva samspelet mellan verksamheterna och FoU. Praktisk forskning betyder alltså att socialtjänstens behov står i centrum och har en konkret betydelse för kunskapsutvecklingen. Processen sker i ett samarbete mellan FoU-enhetens forskare och kommunernas medarbetare. Initiativen till de praktiska FoU-insatserna kommer ofta från praktiken, vars problem och frågor blir startpunkten.

- Critical friend (kritisk vän), synliggöra kunskapssyn och förgivetagna normer som kan hindra utveckling eller bidra till fokusering på fel saker

Detta innebär en förstärkning av den *utvecklingsinriktade* aspekten av lärande (se Ellstöm, 2005 i avsnittet "Lärande organisation"). För att kunna vara en "kritisk vän" som kan stödja kommunerna i de utmaningar som de står inför, så krävs det att vi även säkerställer och kontinuerligt utvecklar vår egen kompetens och kunskap.

2. Stödja organisatoriskt lärande i socialtjänsten

Detta mål fokuserar på hur vi kan stödja det organisatoriska lärandet i socialtjänsten i Västernorrlands kommuner för att kunskap ska bidra till kontinuerlig verksamhetsutveckling. Målet omfattar följande områden:

- Organisatoriska förutsättningar
- Arbetsvillkor och arbetsmiljö
- Kompetensförsörjning
- Synliggöra praktisk kunskap

En utmaning för att uppnå organisatoriskt lärande är att det finns tillräcklig personalkontinuitet och en struktur i verksamheterna för att tillvarata och utveckla olika typer av kunskap. Hög personalomsättning är en försvårande förutsättning för kollegialt stöd och lärande. Goda arbetsvillkor och en god arbetsmiljö är därför grundläggande för att utveckla lärande organisationer, då bristande arbetsmiljö är en av de främsta orsakerna till svårigheter att bibehålla personal. En annan aspekt av arbetsmiljöns betydelse för lärande är att det måste finnas tid för reflektion och lärande i det dagliga arbetet. För att uppnå ett organisatoriskt lärande är det dessutom väsentligt att det finns tillräckliga resurser och att personalens arbetsbelastning hålls på en rimlig nivå.

För att stärka kvaliteten och arbetsvillkoren för personalen förespråkas införande av tillsitsstyrning på nationell nivå. Det är en styrning som ska ge organisatoriska förutsättningar för en kunskapsbaserad socialtjänst. En del av tillsitsstyrningen är att synliggöra erfarenhetsbaserad kunskap genom att utveckla kvalitativa mått som ett sätt att mäta måluppfyllnad i verksamheterna. Som FoU-enhet stödjer vi professionerna i socialtjänstens verksamheter genom att vara ett stöd i att utveckla det professionella omdömet (Borne-mark, 2020). FoU-enheten bär ett ansvar att synliggöra, förmedla och förankra den kunskap som utvecklas. Vi menar att det finns ett behov av att synliggöra, förstärka och utveckla kunskaperna som redan finns inom socialtjänstens verksamhetsområden. Nuvarande användning av begreppet evidensbaserad praktik har en, i vår mening, för snäv definition av kunskap, vilket bidrar till att osynliggöra andra typer av kunskap som krävs för att säkerställa kvaliteten i verksamheterna och personalens arbetsmiljö.

3. Säkerställa att FoU utgör en stark forskarmiljö

Sammantaget bidrar målen i denna strategi till att stärka relationen mellan forskning och utveckling (FoU), och därmed relationen mellan kommunernas praktik och forskarvärlden/akademin, vilket vi menar är en förutsättning för att utveckla en kunskapsbaserad socialtjänst.

FoU-medarbetare har ofta en direktkontakt med såväl socialtjänstens praktik som forskarsamhället. I båda dessa miljöer kan forskningsfrågor som är förenliga med FoU-enhetens uppdrag identifieras.

I kontakt med praktiken har forskarna ett ”helikopterperspektiv” där kunskapsintressen identifieras t.ex. utifrån de behov som påtalas i nätverk, och som bifynd i verksamhetsiniterade studier och uppdrag. Forskning kan också ”kopplas på” befintliga uppdrag som i grunden handlar om utvecklingsprojekt. Detta för att lyfta resultat till en mer generell nivå och göra

dessa tillgängliga för andra än direkt berörda verksamheter och involverade FoU-forskare. I kontakt med forskarsamhället kan praktisknära forskningsfrågor uppdagas i nätverksarbete som samordnas av universiteten eller i expertgrupper som är sammankallade av statliga myndigheter. I dessa sammanhang har FoU-forskare ”en fot i praktiken” som möjliggör att kunskapsintressen som är av betydelse för socialtjänstens arbete identifieras.

Sammantaget innebär detta att FoU:s forskare proaktivt via ledningsgruppen kan väcka frågor om att starta nya forskningsprojekt. Forskarna kan också aktivt bjuda in universitetskollegor som kan antas bidra i praktikrelaterad forskning.

FoU arbetar för att identifiera utvecklingsområden och återkoppla dessa till verksamheterna.

FoU-forskare kan på olika sätt identifiera utvecklingsområden, risker eller brister gällande socialtjänstens arbete. Det kan t.ex. ske utifrån forskningsresultat, i utvecklingsarbete eller utifrån statliga strategier som förväntas implementeras av kommunerna. FoU ska då fungera som en ”kritisk vän” som synliggör och lyfter frågan för diskussion i de nätverk som berörs, eller när det gäller frågor av mer övergripande karaktär förmedla detta till ledningsgruppen. FoU:s roll kan i dessa lägen variera från att synliggöra frågan, delta i diskussioner eller komma med förslag på åtgärder.

Att arbeta på FoU ska innebära möjlighet till kompetenshöjande aktiviteter motsvarande de som ett arbete inom universiteten innebär. Detta är av vikt så att den enskilda forskaren, såväl som FoU-enhetens arbete, kan hålla samma vetenskapliga kvalitet som övriga forskarsamhället. Det innebär exempelvis att förutsättningar ges för att delta i externa forskarnätverk inom sitt område, meritera sig akademiskt i form av vetenskapliga publikationer, delta i för FoU-arbetet relevanta konferenser, bedriva forskning tillsammans med forskarkollegor inom FoU-enheten, samt genomföra interna forskarseminarier med syfte att diskutera forskningsidéer/ansökningar om forskningsmedel/artikelskrivande m.m. FoU Västernorrland ska som arbetsmiljö, utifrån rimliga kostnader, tillhandahålla den programvara som behövs bland annat för att analysera data eller hantera referenser. De förutsättningar som krävs för att bedriva forskning ska respekteras, såsom sammanhållen skrivtid eller gemensam tid för att arbeta med ansökningar om forskningsmedel, som är förankrade hos ledningsgruppen.

FÖRDJUPNING OM KUNSKAP OCH LÄRANDE

*”Kunskap i människobehandlande eller människovårdande yrken behö-
ver förstås utifrån praktisk handling och professionellt omdöme”*

I detta avsnitt fördjupar vi förståelsen för det mångfacetterade begreppet kunskap i relation till dess betydelse och tillämpning inom socialtjänsten, där vi menar att kunskap kan förstås i relation till praktisk handling.

En grundläggande förutsättning för förståelsen av kunskap i relation till praktisk handling är att det är aktiva subjekt som *skapar* kunskap. I enlighet med Kalman (2006) menar vi att det är fruktbart att försöka förstå hur olika typer av kunskap är knutna till olika aktiviteter och hur dessa i sin tur genererar olika förmågor men också olika kunskapsprodukter (Kalman, 2006, s. 50 i *Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning*).

Ett vanligt sätt att kategorisera och försöka förstå olika kunskaps typer är Aristoteles (300-talet f. Kr.) begrepp – *episteme*, *techne* och *fronesis*. Det första begreppet, *episteme*, betecknar allmängiltig, generaliserbar, teoretisk kunskap (påståendekunskap). Det vill säga, en kunskap som försöker beskriva allmänna och oföränderliga förhållanden. Den ”kunskapsprodukt” som teoretiserandet leder till är *vetande* (Kalman, 2006). *Episteme* knyts ofta till teoretisk kunskap som uttrycker hur någonting *är*, vad som är sant och falskt (Sohlberg & Sohlberg, 2013, s. 86). Idag förknippas den teoretiska kunskapen med den vetenskapliga aktiviteten, d.v.s. den sorts kunskap som formuleras i vetenskapliga termer och sammanhang. Det bör poängteras att allmängiltighet som eftersträvas när vetenskapliga fakta formuleras skiljer sig åt mellan olika ämnesområden och studieobjekt inom dessa (Kalman, 2006). Teoretisk kunskap, *episteme*, beskrivs som en kunskapsform som går att verbalisera och förmedla, exempelvis via läroböcker (Sohlberg & Sohlberg, 2013).

Till skillnad från den teoretiska, generaliserbara kunskapen förutsätter den praktiska kunskapen ett praktiskt handlande och övning. Den praktiska kunskapen avser både färdighets- och förtrogenhetskunskap. Med färdighetskunskap menas den typ av hantverkskunskap eller skapande/framställande kunskap som kan läras och förbättras genom övning och leder till kunnighet eller konstfärdighet (Kalman, 2006). Enligt Nilsson (2009) är den skapande/framställande kunskapen (*techne*) en planerad form av handling som oftast innebär en tydlig föreställning om en slutprodukt. När den väl är färdigställd ligger den utanför eller bredvid den aktivitet som producerat den.

Skickligheten i en skapande kunskap bedöms via den avskiljbara produktens kvalitet eller skönhet (Kalman, 2006). Den skapande kunskapen betraktas dock också som en praktiskt-produktiv kunskap, som anses vara oberoende av vem som utför aktiviteten, så länge det sker enligt planen eller manualen. Techne ("veta hur") kan i den bemärkelsen tillämpas genom att ha lärt in en metod eller genom att följa givna instruktioner eller manualer (Nilsson, 2009, s. 46).

Förtrogenhetskunskap är den kunskap och kompetens som vi utvecklar i mellanmänniska möten, i samtal och samhandling med andra människor (Kalman, 2006). Till skillnad från techne vars kunskapsprodukt ligger utanför eller bredvid den aktivitet som producerat den, innebär förtrogenhetskunskapen att väl utförd handling är själva målet. Resultatet är en sorts praktisk klokhet, *fronesis*, som inte kan sammanfattas i några allmängiltiga satser. Fronesis är snarare en omdömeskraft, där individen reflekterar över sitt eget handlande i en specifik situation och handlar efter vad som upplevs som etiskt riktigt eller samvetsgrant (Nilsson, 2009). Det som utvecklas är en handlingsberedskap som kräver omdöme att avläsa det specifika i varje given situation (Kalman, 2006).

Den praktiska kunskapen är en kunskapsform som ofta inte är verbaliserad i någon enhetlig form (Sohlberg & Sohlberg, 2013, s. 86). Eftersom den är svår att verbalisera har den också kommit att kallas för *tyst kunskap* (se Michael Polanyi, 1958), men precis som begreppet "magkänsla", har begreppet *tyst kunskap* kommit att användas på många olika och oklara sätt (Bohlin, 2009, s. 57) och är problematiskt då det kan tolkas som att den kunskapsformen är dömd till tystnad (red. Bornemark & Svenaeus, 2009). Därför använder flera forskare begreppet *praktisk kunskap* (red. Bornemark & Svenaeus, 2009) men det finns också många andra benämningar såsom förtrogenhetskunskap, professionellt omdöme och skön, som alla inbegriper en *tyst dimension* av kunskap.

Flera forskare menar att den teoretiska kunskapen (episteme) har getts företräde och att vi idag enbart tänker på episteme samt en avgränsad form av techne som *kunskap*, men glömmer bort de andra kunskapstyperna (för diskussion se exempelvis Bornemark, 2020). Kunskap i människobehandlande eller människovårdande yrken behöver förstås utifrån praktisk handling och professionellt omdöme (Bornemark, 2018; 2020).

Kunskap i människovårdande yrken

” Om vi på riktigt erkänner omgestaltningsaspekten och därmed den ”icke-vetande” dimensionen av kunskap, den kunskap som i grunden uppstår i och gestaltas via mellanmännsliga relationer, då erkänner vi också att allt inte går att planera och veta på förhand samt att lösningen inte enbart handlar om att informera eller utbilda.”

Morén (1996) skriver i *Förändringens gestalt: om villkoren för mänskligt bistånd*, att kunskapen i socialt arbete, d.v.s. den kunskap som krävs i arbetet med människor i ett socialvårdande system, grovt sett kan kategoriseras i två aspekter – *livsanpassning* och *livsomgestaltung*. Livsanpassning handlar om arbetsinsatser av servicekaraktär, som ofta är avgränsade i tid och där det inte ställs speciella krav på den biståndssökande att ändra sin livsföring. Det handlar om anpassning mellan livssituation och yttre sociala villkor. Livsomgestaltung handlar däremot om att medverka till omgestaltung av en annan människas livssituation. I praktiken är de två aspekterna – anpassning och omgestaltung, sammanvävda och samtidigt verksamma, men det kan av analytiska skäl vara fruktbart att skilja dem åt. De två olika aspekterna har nämligen väsensskilda förhållningssätt till sitt kunskapsobjekt och därmed olika syn på kunskap.

Den förstnämnda aspekten (anpassning) utgår ifrån fördefinierade och avgränsade *problem* som kan lösas genom att tillämpa givna åtgärder, metoder eller tillvägagångssätt. Anpassning karaktäriseras av arbetsuppgifter av mer administrativ karaktär och har ett inbyggt ”problemlösningstänkande” som utgår ifrån en generaliserbar och verbaliserad kunskap. Genom att denna typ av kunskap är överförbar tillskrivs den också egenskapen att den inte är personberoende (d.v.s. kunskapen antas kunna överföras från en person till en annan utan att kunskapen förlorar mening och innehåll), på så vis kan den liknas vid *techne*, i termer av praktiskt-produktiv kunskap. Det vill säga då kunskapen är *instrumentell* (som ett verktyg för att framställa något). Denna instrumentella kunskapssyn bär med sig en syn på människa och samhälle som rationella, ”planeringsbara” enheter, menar Morén (1996) samt att det går att hitta allmängiltiga lagbundenheter och metoder för att skapa lösningar på problem som individen ställs inför (Bornemark, 2018; 2020).

För omgestaltningsaspekten är en sådan utgångspunkt problematisk då problemseendet för med sig underliggande normer, värderingar och gränsdragningar mellan normal-avvikande, ”vi” och ”dom”. För att kunna medverka till omgestaltung av andra människors livssituationer så måste man överskrida problemseendets gränsdragningar och betrakta varje ny mellanmännslig situation som unik (Morén, 1996, s. 11). Här är utgångspunkten för

kunskap att den uppstår ur relationen mellan den professionelle och klienten inom vilken aktörerna utforskar och utmanar sina egna och varandras självbilder och omvärldsuppfattningar. För att ett sådant möte ska bli möjligt behöver den professionelle och klienten mötas som medmänniskor och inte i några på förhand givna roller. Livsomgestaltning innebär att erbjuda andra tolkningsmöjligheter och synliggöra möjliga förändringar och för det finns det inte något givet, standardiserat tillvägagångssätt. Det handlar snarare om *förhållningssätt*, om *kunskap som tolkningsmöjligheter* (Morén, 1996).

Givet dessa olika aspekter i människovårdande arbete är det av stor vikt för professionerna, men också för ledningen inom socialtjänstens organisation, att vara uppmärksamma på att olika syn på kunskap gör sig gällande i olika situationer och i olika hög grad. Blom och Nygren (2006) skriver:

Att ta kunskapsbegreppet för givet inskränker synen på vad kunskap är, var den finns, hur den produceras, hur den kan användas och synen på kunskapsanvändningens effekter (Blom & Nygren, 2006, s. 212).

Blom (2009) vidareutvecklar en principiell kunskapsstrategi som Morén (1996) benämner som ”icke-vetande”. Ett ”icke-vetande” kan beskrivas som en startpunkt för ett förändringsarbete mellan professionell och klient. Både den yrkesutövande och klienten är ovetande om och hur förändring kommer att ske. Den professionelles kunskap är enbart av generell karaktär (att förändring är möjlig samt kunskap om generella faktorer som underlättar och möjliggör en förändring). Han eller hon kan inte på förhand veta hur den individuella klienten förhåller sig till exempelvis kontextuella faktorer, klientens önskemål och preferenser. Människan är inte en allvetande automat (Blom, 2009). Den professionelle behöver därför vara öppen för det oförutsägbara samt vara beredd på att utforska, utmana och omvärdera självbilder och omvärldsuppfattningar – klientens, men också sina egna.

Det som ”icke-vetandet” sätter ljus på är det faktum att ”icke-vetande” är ett oundvikligt tillstånd i det sociala arbetet, i mötet mellan socialarbetaren och klienten. Detta tillstånd kan översättas till samtliga mellanmänniska, människovårdande yrken (se exempelvis Bornemark, 2018). Det vill säga, ”icke-vetandet” är ett nödvändigt och oundvikligt faktum i mötet mellan professionell och klient, men också att ”icke-vetandet” kan användas som en medveten, aktiv kunskapsstrategi (genom att aktivt välja att vara öppen för det oförutsägbara) exempelvis för att få nya infallsvinklar och perspektiv som kan vägleda arbetet med klienten framåt.

Detta sätt att resonera om kunskap har en avgörande och genomgripande betydelse för organisationen, för personalen och för de individer som möter socialtjänsten. Om vi på riktigt erkänner omgestaltningsspelet och där-

med den ”icke-vetande” dimensionen av kunskap, den kunskap som i grunden uppstår i och gestaltas via mellanmännsliga relationer, då erkänner vi också att allt inte går att planera och veta på förhand samt att lösningen inte enbart handlar om att informera eller utbilda.

Vi menar att en kunskapsbaserad socialtjänst grundar sig på alla de former av kunskap som beskrivits ovan. Kunskapsobjekten i socialt arbete är inte förutsägbara, vilket ställer krav på professionen att anpassa sig efter situationen och använda olika typer av kunskap, kunskapskällor och kunskapsstrategier. Det handlar med andra ord om professionellt omdöme som FoU på olika sätt kan bidra till att stödja och utveckla.

Lärande organisation

”Lärande organisation handlar inte enbart om att de professionella som arbetar inom organisationen ska ägna sig åt lärande i sin dagliga praktik. Det handlar lika mycket om hur lärandet möjliggörs och hur den kunskap som skapas också tillvaratas inom organisationen.”

Utifrån resonemangen om olika kunskapstyper och kunskapens villkor i människovårdande yrken, kommer följande avsnitt att gå närmare in på vad som avses med *lärande organisation*, som så ofta används i olika kontexter – bland annat i relation till kunskapsbaserad socialtjänst. Det finns en lång kunskapstradition om ”praktisk kunskap” eller ”kunskap i praktiken” (Chester Barnard ”Mind in Everyday Affairs” (1938); och Michael Polanyi som myntat begreppet ”tyst kunskap”, för att nämna några). Samtliga pekar på att praktisk kunskap finns i praktikernas handlingar. Med det menas att praktikernas kunskap ofta är *implicit* i arbetet som de utför. En kompetent praktiker kan känna igen egenskaper eller tecken som är kopplade till ett särskilt fenomen – exempelvis familjer som behöver stöd. Men denna kunskap är, som nämnt ovan, inte enbart avgränsad till en teknisk rationalitet.

Praktikern möter ofta situationer som inte passar in i dennes ”kategorier av kunskap”. Översatt till socialt arbete kan det exempelvis handla om särskilda situationer där den professionelle blir osäker på hur klientens behov ska bedömas. På vilket sätt är det mest lämpligt att ”översätta” behoven till olika, på förhand bestämda, kategorier? Vad beskriver situationen på bästa sätt? Fallar det in under en eller flera kategorier? m.m. Verkligheten är ofta mycket mer komplex än vad som är möjligt att fånga in via avgränsade kategorier. Många gånger kan det vara svårt att beskriva och explicit redogöra för professionella handlingar, men det innebär inte att den professionelle saknar kunskap, utan snarare att denna kunskap kan vara svår att beskriva, särskilt när det gäller komplexa situationer.

En kompetent praktiker står inte handfallen inför att handla i komplexa situationer. Osäkerheten och "icke-vetandet" är en nödvändig ingrediens i praktikerns professionsutövning som kräver reflektion. Donald A. Schön (1983) använder begreppet "reflection-in-action" för att beskriva processen genom vilken praktikern hanterar situationer av osäkerhet, instabilitet och värdekonflikt. Han varnar för ett alltför specialiserat, "tekniskt kunnande" och menar att det kan leda till att praktikerna blir ouppmärksamma och missar vissa viktiga signaler (vilket kan leda till systematiska fel) då praktikern förlitar sig för mycket på sin "teknik" (sina metoder, kategorier av kunskap/begrepp etc.). En kompetent, professionell praktiker behöver ständigt hålla den kritiska reflektionen levande och fundera över varför denne gör som den gör.

Denna kritiska reflektion är också viktig på en mer kollektiv och organisatorisk nivå. Per-Erik Ellström (2005) beskriver arbetsplatslärandet som en pendelrörelse mellan två olika typer av lärande. Den ena benämner han reproduktivt lärande vilket handlar om att följa givna direktiv och instruktioner, att rutinemässigt lära sig bemästra olika uppgifter och anpassa sig till uppkomna situationer. Det andra benämns utvecklingsinriktat lärande som är ett *lärande där individen har ett ifrågasättande och kritiskt prövande förhållningssätt till uppgifter, mål och andra förutsättningar, samt en beredskap att påverka och förändra sina arbets- och livsvillkor* (Ellström 2005, s. 185).

Båda formerna av lärande är nödvändiga inom en organisation. Rutinerna, det vill säga det reproduktiva lärandet, är nödvändigt eftersom det avlastar individen och frigör mentala resurser för andra ändamål. Det rutinfasta är också till stor hjälp för nyanställda som ska lära sig strukturen på arbetsplatsen och vad den nya yrkesrollen innebär. Däremot kan alltför stark rutinisering försvåra upptäckt av förändringar och nyanseringar samt förlora känsligheten mot det situationsunika (Ellström, 2005; Bornemark, 2020). Det är ett resonemang som känns igen hos Schön (1983) där han varnar för en alltför strak tilltro till specialiserat "tekniskt kunnande", d.v.s. för stark tilltro till sina rutiner och metoder.

I det utvecklingsinriktade lärandet lyfts blicken från metodfrågorna (hur) till att i stället rikta fokus mot *Vad Och Varför*. Huvudpoängen är att lära sig hantera komplexa situationer och problem, vilket bland annat förutsätter att existerande rutiner ifrågasätts och prövas, skriver Ellström (2005). Det utvecklingsinriktade lärandet förutsätter också ett handlingsutrymme där praktikern kan pröva olika handlingsalternativ för att bidra till förändring av omständigheter. Det kan, menar Ellström (2005) ses som ett uttryck för praktikerns autonomi i förhållande till förhärskande tankemönster och per-

spektiv, och bidrar till att möjliggöra upptäckter av nya aspekter av världen, eller enligt Bornemark (2020), nya horisonter av icke-vetande.

En lärande organisation förutsätter en balans mellan dessa två olika typer av lärande genom att omväxlande kunna hantera väl kända, rutinmässiga problem och nya eller okända problemsituationer (Ellström, 2005; Schön, 1983). Det är just detta som Ellström beskriver som en pendelrörelse mellan det reproduktiva och det utvecklingsinriktade lärandet.

Trots att dessa olika typer av lärande är två sidor av samma mynt så bär de med sig två skilda logiker som innebär olika sätt att använda tillgängliga resurser i en organisation, skriver Ellström (2005). Vi menar härmed att för att det organisatoriska lärandet ska kunna fungera som en pendelrörelse mellan rutin och reflektion så behöver det organisatoriska lärandet medvetandegöras, resurssättas och organiseras. Lärande organisation handlar inte enbart om att de professionella som arbetar inom organisationen ska ägna sig åt lärande i sin dagliga praktik. Det handlar lika mycket om hur lärandet möjliggörs och hur den kunskap som skapas också tillvaratas inom organisationen.

Dubravka Cecez-Kecmanovic (2004) menar att det finns fyra olika nivåer för skapande av kunskap inom en organisation – individuell, kollektiv, organisatorisk och kulturell nivå. Den individuella nivån handlar om den professionelles meningsskapande via erfarenheter, utbildning, praktisk yrkesutövning, inlärd tillvägagångssätt och färdigheter och innefattar samtliga typer av kunskap, där vissa är svårare än andra att verbalisera. Även om meningsskapandet sker på individnivå är det inte en isolerad, solitär process. Individens meningsskapande innefattar tillämpning av samtliga nivåer av meningsskapande, genom att ingå i ett socialt och organisatoriskt sammanhang. Den kollektiva nivån av meningsskapande är den socialisation som sker inom ramen för exempelvis en kollegial gemenskap med delade normer, värderingar och utgångspunkter. Det kollektiva meningsskapandet kan vara mer eller mindre medvetet och ”riktat” och vägleda kollektiv handling. Den organisatoriska nivån av skapande av kunskap är kanske enklast att känna igen, menar Cecez-Kecmanovic då den gestaltas i formella riktlinjer, policydokument, lagar och regler, genom vilka professionella handlingar legitimeras inom organisationen. Den organisatoriska kunskapen innefattar både skapande av dessa gemensamt antagna, explicita formerna av legitimering genom exempelvis riktlinjer, men också tillämpningen av dessa i praktiken. Slutligen, den kulturella nivån av skapande av kunskap är de värderingar och normer som många gånger tas för givna och som byggts upp över tid. Denna nivå kan beskrivas som en socialt konstruerad lins, eller förståelsehorisont genom vilken organisationens medlemmar betraktar världen.

FoU Västernorrland är en aktiv aktör i samverkans- och stödstrukturen som stöttar socialtjänstens kunskapsutveckling och lärande och arbetar med samtliga nivåer för skapande av kunskap inom en organisation, beaktar olika typer av kunskap och källor till kunskap med fokus på att stärka det professionella omdömet.

REFERENSER

Bergmark, Å., Lundström, T., & Stranz, H. (2015). Från lokal förankring till regional samverkan? FoU-miljöer i socialtjänstens individ och familjeomsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 22(2).

Blom, B., Morén, S., & Nygren, L. (red.) (2006). *Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och kultur.

Blom, B., och Nygren, L. (2006). Socionomstudenters kunskapsanvändning under studiepraktiken: orsaker, strategier och effekter. I Blom, B., Morén, S., & Nygren, L. (red.). *Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och kultur.

Blom (2009) Knowing or Un-knowing? That is the Question. In the Era of Evidence-Based Social Work Practice. *Journal of Social Work*, 9(2), 158–177.

Bohlin, Henrik (2009) Tyst kunskap: ett mångtydigt begrepp. I Bornemark, J. & Svenaeus, F (red.) *Vad är praktisk kunskap*, (sid. 55–84). Södertörn Studies In Practical Knowledge 1.

Bornemark, J. & Svenaeus, F. (2009) *Vad är praktisk kunskap*. Södertörn Studies In Practical Knowledge 1.

Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans. En uppgörelse med pedanternas världsherravälde*. Stockholm: Volante.

Bornemark, J. (2020). *Horisonten finns alltid kvar: om det bortglömda omdömet*. Stockholm: Volante.

Börjeson, M. (2005). Försök att systematiskt koppla socialtjänst, högre utbildning och forskning i Sverige. Teoksessa S. Ljunggren (red.). *Empiri, Evidens, Empati. Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete*. Nord, 5, 62–67. Bergmark et al., (2015)

Cecez-Kecmanovic, D. (2004). A sensemaking model of knowledge in organisations: a way of understanding knowledge management and the role of information technologies. *Knowledge Management Research & Practice*, 2(3), 155-168.

Ellström, P-E. (2004) Reproduktivt och utvecklingsinriktat lärande. I *Lärande och förändring i organisationer. Om pedagogik i arbetslivet*. (Red.) Per-Erik Ellström & Glenn Hultman, Lund: Studentlitteratur, 2004, s. 17-40.

Kalman (2006) *Kunskap och kunnigt handlande*. I Blom, B., Morén, S., & Nygren, L. (red.). *Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och kultur.

Kalman (2006) Kunskap och samhälle. I Blom, B., Morén, S., & Nygren, L. (red.). Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning. Stockholm: Natur och kultur.

Morén, S. (1996). Förändringens gestalt—om villkoren för mänskligt motstånd. Publica, Stockholm.

Nilsson, C. (2009). Fronesis och den mänskliga tillvaron. En läsning av Bok VI i Aristoteles Nikomachiska etik. I Bornemark, J. & Svenaeus, F. (red.) Vad är praktisk kunskap, (sid. 39–54). Södertörn Studies In Practical Knowledge 1.

Schön, D.A. (1983) The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action. Basic Books Inc.: USA.

Sohlberg, P. & Sohlberg, B-M. (2013). Kunskapens former: vetenskapsteori och forskningsmetod. Stockholm: Liber.

Välfärd, FoU (2018). FoU-miljöers roll för kunskapsbaserade välfärdstjänster. Hämtad från: <https://usercontent.one/wp/www.fouvalfard.org/wp-content/uploads/2020/02/fou-miljoers-roll-for-kunskapsbaserade-valfardstjanster.pdf>

Strategi FoU Västernorrland

**Kommunförbundet
Västernorrland**

Kommunförbundet Västernorrland, Järnvägsgatan 2, 871 45 Härnösand.
Tfn 0611-55 54 00 E-post info@kfvn.se www.kfvn.se

Fel! Hittar inte refe-